

Influència del bloqueig directe i l'un contra un en l'èxit del llançament en basquetbol

Influence of Direct Blocking and One-on-one on Successful Shooting in Basketball

VERÓNICA MUÑOZ ARROYAVE

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya – Centre de Lleida (Espanya)

JORGE SERNA BARDAVIO

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya – Centre de Lleida (Espanya)

GABRIEL DAZA SOBRINO

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya – Centre de Barcelona (Espanya)

RAÚL HILENO GONZÁLEZ

Institut Nacional d'Educació Física de Catalunya – Centre de Lleida (Espanya)

Autora per a la correspondència

Verónica Muñoz Arroyave

veronicarroyave15@yahoo.es

Resum

El present estudi té com a objectiu analitzar l'impacte de l'un contra un i el bloqueig directe sobre l'eficàcia en els llançaments. Es va desenvolupar un instrument *ad hoc* denominat sistema d'observació de conceptes fonamentals en basquetbol (SOCFB) per estudiar les accions ofensives del Futbol Club Barcelona Regal a la Copa del Rei en la temporada 2013-2014. Es van analitzar un total de 643 accions ofensives on es destaquen les troballes següents: a) el 34 % de les accions del jugador amb pilota van acabar en llançament mentre que el 66 % van acabar en passades; b) la principal conseqüència de l'un contra un interior van ser els llançaments ($z = 6,2$, $p < 0,001$); c) en l'un contra un exterior es van trobar relacions estadísticament significatives amb l'espai exterior de la zona ($z = 3,3$, $p < 0,001$) i la lateralitat de l'espai lateral esquerre ($z = 2$, $p < 0,05$); d) en el bloqueig directe es van observar relacions estadísticament significatives amb les accions que no van acabar. D'aquests resultats podem extreure les conclusions següents: a) el bloqueig directe és el concepte més utilitzat i va ser utilitzat com a mitjà per a la generació d'avantatges; b) l'un contra un interior genera més llançaments i és de major efectivitat.

Paraules clau: basquetbol, observació, un contra un, bloqueig directe, efectivitat, finalització

Abstract

Influence of Direct Blocking and One-on-one on Successful Shooting in Basketball

This study aims to analyse the impact of one-on-one and direct blocking on effectiveness in shooting. An ad-hoc instrument called Observational System of Basic Concepts in Basketball (SOCFB) was developed to study offensive plays by Fútbol Club Barcelona Regal in the King's Cup in Spain in the 2013-14 season. In total 643 offensive plays were analysed and it was found that: a) only 34% of the plays by the player with the ball ended in a shot while 66% ended in passes; b) the main result in one-on-one plays in the zone were shots ($z = 6.2$, $p < 0.001$); c) in one-on-one plays outside the zone statistically significant relationships were found with the outside space of the zone ($z = 3.3$, $p < 0.001$) and the laterality of the left-hand side space ($z = 2$, $p < 0.05$); d) in direct blocking statistically significant relationships were observed with plays that were not completed. From these results we can draw the following conclusions: a) direct blocking is the most common and is used as a way of generating advantages, b) one-on-ones in the zone generate more shots and greater effectiveness.

Keywords: basketball, observation, one-on-one, direct blocking, effectiveness, completion

Introducció

L'estratègia plantejada per l'entrenador per aconseguir la victòria és sempre col·lectiva, no obstant això, moltes vegades, especialment durant la competició, els jugadors poden i han d'elaborar plantejaments estratègics a curt termini, denominats estratègia individual. Encara que l'estratègia individual hauria d'estar sem-

pre en consonància i supeditada a la col·lectiva (Riera, 1995).

L'èxit de l'estratègia col·lectiva anirà en funció de la competència individual del jugador (Daiuto, 1988; López Ros, 2011) ja que la lògica interna del basquetbol (Parlebas, 2001) exigeix als jugadors prendre contínua-ment decisions (Iglesias, Cárdenas, & Alarcón, 2007).

Un dels factors que cal tenir en compte en el disseny de l'estratègia col·lectiva d'un equip és si aquest té la possessió de la pilota o no la té. El jugador actua en funció del sistema estratègic que decideix l'entrenador, si el seu equip posseeix la pilota (sistema de joc ofensiu) o no la posseeix (sistema de joc defensiu). Entre els sistemes ofensius de joc es troben els posicionals i els no posicionals (contraatac i transició) (Sampedro, 2000), el sistema de joc més comú és l'atac posicional (74,6 %) seguit del contraatac Tavares & Gómez (2003). Entre els sistemes de joc defensius es troben les defenses individuals, les zones i les defenses mixtos (Gómez, Lorenzo, Ibáñez, & Sampaio, 2013), el sistema de joc més comú és la defensa individual (Gómez, Tsamourtzis, & Lorenzo, 2006; Mexas, Tsitskaris, Kyriakou, & Garefis, 2005; Mikes, 1987; Tavares & Gómez, 2003). Aquest sistema defensiu segons Sampedro (2000) es caracteritza per l'existència d'un emparellament individual de cada defensor per cada atacant, diferenciant clarament la defensa al jugador amb pilota i als jugadors sense pilota.

L'èxit de l'estratègia col·lectiva es materialitza en les accions associades a la finalització que són les modificadores del marcador. D'això es pot inferir la importància d'estudiar la finalització del jugador amb pilota com a variable de l'èxit de l'equip amb pilota.

La finalització en el llançament ha estat estudiada des de diferents perspectives intentant relacionar les variables que poden afectar l'èxit en el joc. S'ha analitzat l'execució tècnica dels llançaments, en relació amb el període de joc, eficàcia, pressió defensiva, zona del camp, rol del jugador que llança i l'acció prèvia que executa (García, Ibáñez, Feu, Canals, & Parell, 2008). A més d'investigar les finalitzacions més habituals en funció del tipus d'atac, l'espai de finalització i el resultat final (Fernández, Camerino, Anguera, & Jonsson, 2009; Uxía, Refoyo, & Coterón, 2012). També s'ha aprofundit en les situacions que es produeixen en l'execució del tir (Ibáñez, Feu, Garcia, Parell, & Canals, 2009).

No s'han trobat investigacions que hagin utilitzat com a variables independents els conceptes de l'un contra un i el bloqueig directe com a accions prèvies al llançament i la seva relació amb l'efectivitat. Per tant, aquesta investigació, pretén contribuir a l'objecte d'estudi del llançament a cistella amb l'anàlisi de les accions prèvies a aquest.

L'estudi de les accions del jugador amb pilota abans del llançament ens permet estudiar les possibilitats tant

individuals com col·lectives que té un equip per desorganitzar a l'equip sense pilota i poder obtenir llançaments en bones condicions. Des de la perspectiva individual, l'acció més utilitzada per provocar aquesta desorganització de la defensa és l'un contra un; des de la perspectiva col·lectiva, les accions més habituals són els bloquejos (Cárdenas, López, Sánchez, & Pintor, 1999).

L'un contra un del jugador amb pilota és l'acció on l'atacant, mitjançant estratègies individuals, tracta de desmarcar-se del seu defensor amb l'objectiu de poder fer un llançament en condicions òptimes. La defensa, habitualment, tracta d'impedir aquest desmarcatge tant de manera individual (jugador que defensa el jugador amb pilota) com de manera col·lectiva (mitjançant les ajudes defensives). En la situació en què l'equip sense pilota reacciona, el jugador amb pilota ha d'analitzar quins companys estan en millors condicions per passar-los la pilota perquè la llancin a cistella (Jiménez, 2010). Es poden trobar dos tipus d'un contra un: exterior i interior. L'un contra un exterior és aquell fa un jugador en una posició exterior (fora de la línia de 6,75 m) habitualment amb una orientació de cara a la cistella (Arias, Argudo, & Alonso, 2008). L'un contra un interior és aquell que és fet per un jugador en una posició interior (pròxima a la cistella), i es pot efectuar amb una orientació de cara a la cistella o d'esquena a aquesta (Cárdenas et al., 1999).

Quant als procediments col·lectius per obtenir avantatges es troben els bloquejos. Poden definir-se com a grups petits de relacions amb les quals es pretén resoldre situacions de joc (Pascual, 2010) i que consisteixen en una obstaculització del desplaçament d'un jugador defensor en col·locar-se un jugador atacant en la seva trajectòria o possible trajectòria (Galindo, 2010; Lamas et al., 2011).

Aquest estudi es va centrar en el bloqueig directe, entès com una acció on un company (bloquejador) fa una pantalla sobre un altre (bloquejat), aquest amb pilota, de manera que pugui alliberar-se de la seva marca defensiva amb l'objectiu de facilitar el moviment de l'atac cercant avantatges (anotar cistella o la continuació de l'atac) en una situació ofensiva (Tico, 1994). Actualment la majoria dels sistemes d'atac utilitzen els bloquejos directes per crear accions avantatjoses en situacions de transició i joc posicional (Nuñez & Iglesias, 2010).

L'objectiu de la present investigació va ser observar com influeixen el bloqueig directe, l'un contra un exterior i interior en l'eficàcia dels llançaments.

Metodologia

Mètode i disseny

Aquest estudi es va servir de la metodologia observacional, elaborant un instrument d'observació *ad hoc* d'acord amb les necessitats de l'estudi, i registrant l'efecte de les variables independents (un contra un exterior i interior i el bloqueig directe) sobre la variable dependent (èxit del llançament) (Anguera, 2003).

El disseny observacional és ideogràfic, pel fet que s'observa al FC Barcelona Regal com una unitat: puntual, ja que es va examinar la Copa del Rei 2013, i multidimensional, perquè es van obtenir diferents nivells de resposta. La selecció d'aquest disseny va condicionar la recollida de dades, la construcció de l'instrument d'observació i l'anàlisi de les dades (Anguera, Blanco Villaseñor, Hernández-Mendo, & Losada, 2011).

Mostra

La mostra està composta pels 3 partits jugats pel FC Barcelona Regal a la Copa del Rei de la lliga ACB de la temporada 2012 - 2013. En total es van registrar 643 accions ofensives durant els quarts de final (230), semifinal (186) i final (227).

Procediment i instrument d'observació

Es van observar tots els atacs amb finalització del FC Barcelona Regal durant els quarts de final, semifinal i final de Copa del Rei temporada 2012-2013. Per a això, es va utilitzar la metodologia observacional, la qual va permetre desenvolupar un instrument d'observació *ad hoc* denominat Sistema d'Observació de Conceptes amb finalització en Basquetbol (SOCFB) amb el programari especialitzat Linx.

Amb l'objectiu d'acotar el mostratge i centrar l'observació en l'objecte d'estudi es van prendre les decisions procedimentals que a continuació s'esmenten. Es van estudiar únicament les possessions següents: *a)* Aquelles que van acabar en llançament a cistella; *b)* les que s'enfrontaven a defenses posicionals obligant a l'atac a haver de jugar cinc contra cinc descartant els contraatacs; *c)* les que l'equip defensor estava organitzant individualment descartant defenses zonals i mixtos; *d)* es van estudiar des que es produïa el llançament a cistella les últimes 5 situacions prè-

vies al llançament; *e)* Cada situació a estudiar estava composta per les possibles accions executades des del moment que el jugador entra en contacte amb la pilota i acaba en el moment en què el jugador perd el contacte d'aquesta, per passar a analitzar al jugador amb pilota en la situació següent.

El sistema d'observació SOCFB va ser dissenyat per estudiar la influència de les variables independents (un contra un i bloqueig directe) sobre les dependents (l'èxit en les finalitzacions a cistella) en el jugador amb pilota en atacs posicionals davant defenses individuals. Les variables esmentades anteriorment van ser relacionades amb d'altres, amb l'objectiu d'obtenir una informació més precisa (*taula 1, fig. 1 i 2*).

Qualitat de la dada

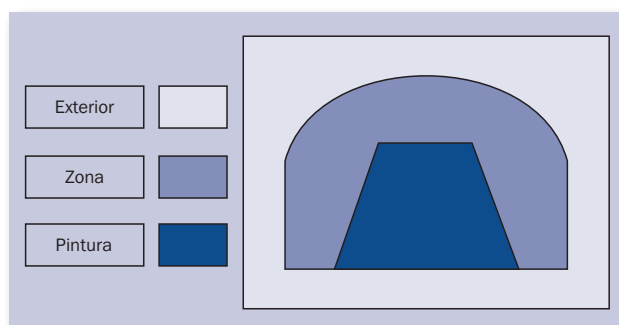
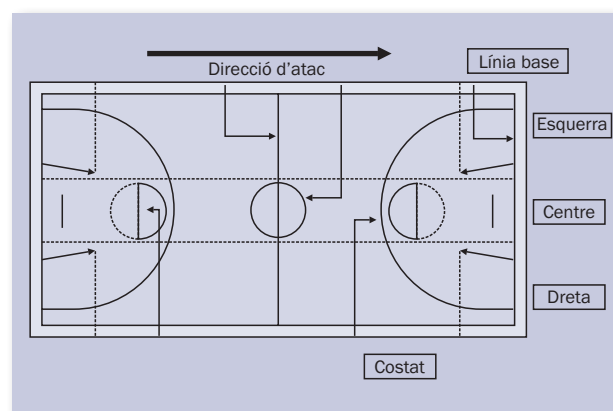
Per a la valoració de la qualitat de les dades de l'instrument es fan les proves de fiabilitat i validesa.

Per comprovar la fiabilitat intraobservadors i interobservador es va aplicar la teoria de la generalitat (Blanc-Villaseñor, 1991; Gorospe, Hernández, Anguera, & Martínez de Santos, 2005) amb el programari SAGT v1.0. Es van dur a terme les proves corresponents al SOCFB en general i a cadascun dels criteris emprant un disseny de dues facetes (categories/observadores = C/O). En la prova intraobservador i interobservador respectivament, la determinació de les fonts de variància (*taula 2*) va revelar que la major part de la variabilitat (99,947 % i 93,88 %) estava associada a la faceta categories, una variabilitat (0,053 % i 5,974 %) associada a la interacció entre les facetes categoria-observadors i en la prova interobservador es va observar una variabilitat (0,146 %) associada a la faceta observador. L'anàlisi global dels coeficients de generalitat va revelar que la precisió dels resultats eren òptims (1 i 0,969).

Es va valorar la validesa de contingut del SOCFB mitjançant el judici de 5 experts, que van fer un qüestionari on es plantejava l'objectiu de l'instrument, una breu descripció dels criteris i categories, a més de l'explicació dels ítems a valorar i procediment que havien de dur a terme per a l'avaluació. Posterior, es va calcular la V d'Aiken (Merino & Livia, 2009) amb valor de 0,75 obtenint resultats positius en cadascun dels ítems (*taula 3*).

Posterior al mostratge observacional, les dades van ser exportades a un arxiu d'Excel on es va generar la matriu per al tractament de les dades.

<i>Criteri</i>	<i>Definició</i>	<i>Categories</i>
Situació observada	Grup accions executades pel jugador amb la pilota	Situació 1 Situació 2 Situació 3 Situació 4 Situació 5
Posició del jugador amb la pilota	Lloc específic definit per l'entrenador en el sistema de joc de l'equip	Jugadors exteriors (bases, escorta, aler) Jugadors interiors (ala-pivot, pivot)
Inici de la situació	Acció d'inici del jugador amb la pilota	Progressió Recepció Rebot ofensiu Temporització
Zona de la situació	Subespais reglamentaris del terreny de joc on el jugador amb la pilota està situat	Exterior Zona Pintura
Lateralitat de l'acció	Subespais imaginaris definits per determinar els carrils on el jugador amb la pilota està situat	Dret lateral Dret fons Centre Esquerre lateral Esquerre fons
Conseqüències	Accions que es deriven de la situació observada	Passada Llançament
Finalització de l'acció	Èxit o fracàs en el llançament	Cistella Falta Fallada
Conceptes de joc	Situació de joc objecte d'estudi	Un contra un exterior Un contra un interior Bloqueig directe

Taula 1. Criteris i categories del SOCFB**Figura 1.** Categories del criteri Zona de situació (Fernández et al., 2009)**Figura 2.** Categories del criteri Lateralitat de la situació (Fernández et al., 2009)

<i>Prova</i>	<i>Fonts de variació (%)</i>			<i>Coefficient relatiu</i>
	<i>[O]</i>	<i>[C]</i>	<i>[O] [C]</i>	
Intraobservador	0	99,947	0,053	1
Interobservador	0,146	93,88	5,974	0,969

O = observador, C = categoria.

Taula 2. Valors de fiabilitat de l'instrument d'observació obtinguts de les proves intraobservador i interobservador en SAGT

<i>Ítem</i>	<i>V d'Aiken</i>	<i>Interval de confiança 99%</i>	
		<i>Min.</i>	<i>Màx.</i>
Congruència	0,75	0,47	0,91
Claredat	0,75	0,47	0,91
Tendenciositat	0,75	0,47	0,91

Taula 3. Validesa de l'instrument d'observació

Anàlisi de les dades

Els criteris observats van ser avaluats amb la prova de normalitat de Kolgomorov-Smirnov. Es va utilitzar l'estadística descriptiva per analitzar freqüències (n) i percentatges (%) de la mostra. El coeficient de contingència (cc) per mesurar la força d'associació entre els criteris i el chi quadrat (χ^2) i els corresponents residuals ajustats com estadístics de contrast (z) per comprovar la relació entre aquests. En els criteris on no es complia la condició per fer aquest tipus de prova (casos de freqüència inferior a 5) es va emprar el test de raó de versemblances (L). Per a l'anàlisi de les dades es va utilitzar el programa estadístic IBM SPSS Statistics versió 20 per a Windows.

Resultats

El bloqueig directe va ser el concepte més utilitzat (24,3 %), seguit de l'un contra un interior (8,1 %) i l'un contra un exterior (7,6 %). La participació dels jugadors exteriors (55,7 %) va ser molt similar a la dels jugadors interiors (44,3 %).

La majoria de les accions (74,8 %) es van desenvolupar a l'exterior de la zona, amb major prevalença al centre de l'àrea (40,1 %), seguit del lateral dret i el lateral esquerre.

Les conseqüències de l'un contra un i del bloqueig directe van ser principalment passades (65,9 %). Quan es va acabar a cistella es va obtenir un 16 % de fallades, un 14 % de cistelles, i el 4 % van acabar en falta.

Es van trobar relacions estadísticament significatives entre els conceptes i els criteris observats a excepció del criteri de finalització, el qual es va relacionar significativament amb el criteri zona de joc (taula 4).

En analitzar les relacions entre les categories observades, es va trobar una relació estadísticament significativa entre el bloqueig directe i els jugadors exteriors ($z = 11,13$, $p < 0,001$). A més a més, es va observar que la principal conseqüència del bloqueig directe van ser les passades ($z = 6,26$, $p < 0,001$).

L'espai on van tenir lloc els bloquejos directes va ser a l'exterior de la zona ($z = 9,15$, $p < 0,001$), i quant a la lateralitat en l'espai central ($z = 2,45$, $p < 0,05$).

Es van identificar relacions estadísticament significatives entre l'un contra un interior i els jugadors interiors ($z = 12,67$, $p < 0,001$). També amb els espais de joc següents: la zona ($z = 11,77$, $p < 0,001$), la pintura ($z = 7,04$, $p < 0,001$). I finalment amb la lateralitat: fons esquerre i dret respectivament ($z = 4,84$ i $z = 3,66$, $p < 0,001$).

Es van trobar relacions estadísticament significatives entre l'un contra un exterior i l'exterior de la zona ($z = 3,29$, $p < 0,001$), i quant a la lateralitat en l'espai lateral esquerre ($z = 1,96$, $p < 0,05$). No es van trobar relacions estadísticament significatives entre l'un contra un exterior i els jugadors exteriors ($z = -,9$).

Es van identificar relacions estadísticament significatives entre les finalitzacions que van acabar en cistella i les accions que van iniciar ($z = 3,60$, $p < 0,001$), és a dir, pròxims a la cistella. Les fallades es van relacionar estadísticament amb les accions que van iniciar en l'espai exterior de la zona ($z = 2,38$, $p < 0,05$), és a dir, fora de la línia de 6,75 m.

Discussió

Per dur a terme la discussió es procedeix a interpretar els resultats en l'ordre següent: a) bloqueig directe, b) un contra un interior, c) un contra un exterior, i d) finalitzacions.

a) El bloqueig directe va ser el concepte més utilitzat i la seva principal conseqüència van ser les passades, d'acord amb altres investigacions (Uxía et al., 2012) i en contraposició amb els resultats de Remmert (2003) on va assenyalar que el bloqueig directe va ser l'acció de finalització més usada.

Els bloquejos directes, van acabar en cistella el 5,8 %, en fallada el 14,2 % i en falta el 3,2 %, diferint

Taula 4.

Prova de khi-quadrat i mesures d'associació entre els conceptes (c) i finalitzacions (f) amb la resta de criteris de l'instrument d'observació

Criteris	χ^2	L	CC	P
(c) Inici		59,673	0,387	<0,001
(c) Posició de joc	177,310		0,639	<0,001
(c) Zona de joc		193,175	0,668	<0,001
(c) Lateralitat		42,019	0,394	<0,001
(c) Conseqüències		60,637	0,431	<0,001
(c) Finalització	2,065		0,162	=0,626
(f) Posició de joc	1,548		0,084	=0,461
(f) Zona de joc	17,082		0,269	<0,002
(f) Lateralitat		11,224	0,206	=0,189

de les troballes presentades per Nuñez & Iglesias (2010) els qui van concloure que el 56,6 % dels bloquejos directes van acabar en llançament i d'aquests llançaments el 42,6 % van acabar en cistelles.

L'espai més habitual per fer el bloqueig directe va ser l'espai central del camp, fora de la línia de 6,75, i van ser els jugadors exteriors els qui van rebre els bloquejos directes, coincidint amb els estudis de Nuñez & Iglesias (2010), els quals van assenyalar que el jugador que jugava en la posició de base va rebre el 88,7 % dels bloquejos directes, fets majoritàriament a les zones exteriors fora de la línia de tres punts i en l'espai central.

b) Després del bloqueig directe, el concepte de joc més utilitzat va ser l'un contra un interior. Aquest concepte de joc va ser executat pels jugadors interiors i la seva principal conseqüència va ser el llançament a cistella. Els majors percentatges d'èxit es van donar en la pintura en comparació amb la zona i l'exterior, coincidint amb els resultats de Gómez, Lorenzo et al. (2013) que van plantejar que els equips masculins obtenien possessions de pilota més reeixides quan l'acció finalitzava en la pintura.

c) L'un contra un exterior va ser dut a terme tant pels jugadors exteriors com pels jugadors interiors, el que corrobora la tendència del basquetbol actual a què els jugadors interiors també utilitzin espais allunyats de la cistella. Una de les possibles interpretacions d'aquest fenomen es deu al conflicte espacial que tant preocupa als entrenadores. Aquest conflicte es basa en què els jugadors tinguin espai per desenvolupar les seves accions sense molestar-se els uns als altres.

d) A l'exterior de la zona es van trobar la major quantitat de finalitzacions (74,8 %), en contradicció amb diversos estudis. Sautu, Garay i Hernández-Mendo (2009) van observar que el 69,6 % dels llançaments fets a cistella s'originen en espai de puntuació de dos; Fernández et al. (2009), en Lliga ACB, un 62,3 % de llançaments es fan des de la pintura i un 37,7 % des de la zona exterior; Mexas et al. (2005), en l'elit del basquetbol europeu, va trobar un 44 % de finalitzacions en la pintura i un 33 % des de la zona exterior.

Les finalitzacions més efectives es van donar a la zona de la pintura coincidint amb els resultats d'Ibáñez et al. (2009) que van assenyalar els llançaments més efectius els propers al cèrcol. Les finalitzacions amb nombre menys gran d'encerts es van donar a l'exterior

de la zona, en concordança amb Lapresa, Alsasua, Arana, Anguera, Garzón (2014) els qui van trobar un baix percentatge d'èxit en les finalitzacions (21,9 %) obtingudes des de la zona exterior.

Conclusions

L'un contra un interior és utilitzat fonamentalment pels jugadors interiors mentre que l'un contra un exterior és utilitzat per jugadors interiors i jugadors exteriors. A més a més, s'ha detectat que el jugador amb la pilota en la situació de bloqueig directe és un concepte de joc utilitzat per jugadors exteriors. Amb aquestes afirmacions es confirma la idea estratègica dels entrenadors de posar a cada jugador en el seu espai de joc fent accions pròpies de cada posició per optimitzar el seu rendiment exceptuant l'un contra un exterior que sembla un concepte de més polivalència pels conflictes espacials actuals.

Les accions d'un contra un i bloqueig directe que van acabar en llançament van afavorir l'efectivitat del llançament però amb una relació estadísticament no significativa. És a dir, són conceptes de joc molt utilitzats pels entrenadors però que actualment l'equip contrari és capaç de neutralitzar-los almenys en primera instància amb què es converteixen com a conceptes de joc "generadors d'avantatge" més que optimitzadors d'aquesta. Seran les accions posteriors a aquests conceptes clau els que hauran d'acabar-se de manera reeixida.

El bloqueig directe és un concepte de joc utilitzat per part dels entrenadores com a mitjà per a la generació d'avantatges, desequilibris en la defensa, i construcció de finalitzacions en bones condicions. L'un contra un és un concepte de joc utilitzat per part dels entrenadors com a mitjà per acabar l'atac.

L'espai de la pintura (pròxim a la cistella) és l'espai de major èxit en els llançaments, no obstant això, la major quantitat de finalitzacions van tenir lloc a l'exterior de la zona (fora de la línia de tres punts). Això permet assenyalar la influència de la distància a la cistella en les finalitzacions eficaces, i al mateix temps determinar l'àrea de la pintura com un lloc segur per acabar de manera eficaç.

Conflicte d'interessos

Els autors declaren no tenir cap conflicte d'interessos.

Referències

- Alarcón, F., Cárdenas, D., León, M., Miranda, M. T., Ureña, N., & Piñar, M. I. (2010). La influencia de un modelo constructivista para la enseñanza de la táctica en baloncesto sobre la eficacia del juego durante la competición. *Retos: nuevas tendencias en educación física, deporte y recreación* (17), 15-20.
- Anguera, M. T. (2003). La observación. A C. Moreno Rosset (Ed.), *Evaluación psicológica. Concepto, proceso y aplicación en las áreas del desarrollo y de la inteligencia*. Madrid: Sanz y Torres.
- Anguera, M. T., Blanco Villaseñor, A., Hernández-Mendo, A., & Losada, J. (2011). Diseños observacionales: ajuste y aplicación en psicología del deporte. *Cuadernos de Psicología del Deporte*, 11(2), 63-76.
- Arias, J. L., Argudo, F. M., & Alonso, J. L. (2008). La situación de uno contra uno en minibasket femenino: Análisis comparativo entre dos ubicaciones diferentes de la línea de tres puntos. *Motricidad: revista de ciencias de la actividad física y del deporte*, 20, 113-126.
- Blanco-Villaseñor, A. (1991). La teoría de la generalizabilidad aplicada a diseños observacionales. *Revista Mexicana de Análisis de la Conducta*, 17(3), 23-63.
- Cárdenas, D., López, M. I. P., Sánchez, M., & Pintor, D. (1999). Análisis del juego interior en baloncesto. *Motricidad: revista de ciencias de la actividad física y del deporte* (5), 87-110.
- Daiuto, M. (1988). *Basquetbol: Metodología de la enseñanza*. Buenos Aires: Argentina.
- Fernández, J., Camerino, O., Anguera, M. T., & Jonsson, G. K. (2009). Identifying and analyzing the construction and effectiveness of offensive plays in basketball by using systematic observation. *Behavior Research Methods*, 41(3), 719-730. doi:10.3758/BRM.41.3.719
- Galindo, J. (2010). *Diccionario terminológico de baloncesto*. Recuperat de <http://ebookbrowse.net/>
- García, J., Ibáñez, S. J., Feu, S., Cañadas, M., & Parejo, I. (2008). Estudio de la gestoforma del lanzamiento a canasta en la liga EBA. *Retos. Nuevas tendencias en Educación Física, Deporte y Recreación*, 14(2), 17-21.
- Gómez, M. A., Lorenzo, A., Ibáñez, S. J., & Sampaio, J. (2013). Ball possession effectiveness in men's and women's elite basketball according to situational variables in different game periods. *Journal of Sports Sciences*, 31(14), 1578-1587. doi:10.1080/02640414.2013.792942
- Gómez, M. A., Tsamourtzis, E., & Lorenzo, A. (2006). Defensive systems in basketball ball possessions. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 6(1), 98-107.
- Gorospe, G., Hernández, A., Anguera, M. T., & Martínez de Santos, R. (2005). Desarrollo y optimización de una herramienta observacional en el tenis de individuales. *Psicothema*, 17(1), 123-127.
- Ibáñez, S. J., Feu, S., García, J., Parejo, I., & Cañadas, M. (2009). La eficacia del lanzamiento a canasta en la NBA: Análisis multifactorial. *Cultura, Ciencia y Deporte*, 4(10), 39-47.
- Iglesias, D., Cárdenas, D., & Alarcón, F. (2007). La comunicación durante la intervención didáctica del entrenador. Consideraciones para el desarrollo del conocimiento táctico y la mejora en la toma de decisiones en baloncesto. *Cultura, Ciencia y Deporte*, 3(7), 43-50. doi:10.12800/ccd
- Jiménez, A. C. (2010). La táctica individual o el problema sobre qué y cómo deciden los deportistas en los deportes colectivos. A V. López & J. Sargatal (Eds.), *La táctica deportiva y la toma de decisiones*. Girona: CEEF/Universitat de Girona.
- Lamas, L., Junior, D., Santana, F., Rostaiser, E., Negretti, L., & Ugrinowitsch, C. (2011). Space creation dynamics in basketball offence: validation and evaluation of elite teams. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 11(1), 71-84.
- Lapresa, D., Alsasua, R., Arana, J., Anguera, M. T., & Garzón, B. (2014). Análisis observacional de la construcción de las secuencias ofensivas que acaban en el lanzamiento en baloncesto de categoría infantil. *Revista de psicología del deporte*, 23(2).
- López Ros, V. (2011). La acción táctica individual en los deportes de equipo. A V. López Ros, *La táctica individual en los deportes de equipo* (Vol. V, pág. 11-36). Girona: CEEF/Universitat de Girona.
- Merino, C., & Livia, J. (2009). Intervalos de confianza asimétricos para el índice la validez de contenido: un programa Visual Basic para la V de Aiken. *Anales de psicología*, 25(1), 169-172.
- Mexas, K., Tsitskaris, G., Kyriakou, D., & Garefis, A. (2005). Comparison of effectiveness of organized offences between two different championships in high level basketball. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 5(1), 72-82.
- Mikes, J. (1987). Computer breakdown of percentage basketball. *Scholastic Coach*, 11(57), 52-54.
- Núñez, H., & Iglesias, X. (2010). Análisis del bloqueo directo (I). *Clinic, Revista técnica de baloncesto* (85), 38-42.
- Ortega, E., Cárdenas, D., Sainz de Baranda, P., & Palao, J. (2006). Analysis of the final actions used in basketball during formative years according to player's position. *Journal of Human movement studies*, 50(4), 421-437.
- Parlebas, P. (2001). *Juegos, deportes y sociedades: léxico de praxiología motriz*. Barcelona: Paidotribo.
- Pascual, X. (2010). La táctica individual dentro de los sistemas de juego. A V. López & J. Sargatal (Eds.), *La táctica deportiva y la toma de decisiones*. Girona: CEEF/Universitat de Girona.
- Remmert, H. (2003). Analysis of group-tactical offensive behaviour in elite basketball on the basis of a process oriented model. *European Journal of Sports Science*, 3(3), 1-12. doi:10.1080/17461390300073311
- Riera, J. (1995). Estratègia, tàctica i tècnica esportives. *Apunts. Educació Física i Esports* (39), 45-56.
- Sampedro, J. (1990). *Fundamentos de la táctica deportiva: análisis de la estrategia de los deportes*. Madrid: Gymnos.
- Sampedro, J. (2000). *Sistemas de juego. Curso de entrenadores de baloncesto de segundo nivel*. Madrid: FEB.
- Sautu, L., Garay, J., & Hernández, A. (2009). Observación y análisis de las interacciones indirectas en el baloncesto ACB. *Cuadernos de Psicología del Deporte*, 9, 69.
- Tavares, F., Gómez, N. (2003). The offensive process in basketball. A study in high performance junior teams. *International Journal of Performance Analysis in Sport*, 3(1), 34-39.
- Tico, J. (1994). Conceptuación de los bloqueos: hacia una nueva clasificación. *Clinic, Revista técnica de baloncesto*, 24, 8-13.
- Uxía, I., Refoyo, I., & Coterón, J. (2012). La finalización de las posesiones en baloncesto: estudio de la acción de finalización. *Cuadernos de Psicología del Deporte*, 12(1), 45-50.